

VÄKIVALTA

Mediaväkivallan vaikutusta katsojaan ja koko kulttuuriin on tutkittu jo vuosikymmenien ajan. Vaikka tutkimukset poikkeavatkin lähtökohdiltaan ja tuloksiltaan toisistaan, ne osoittavat mediaväkivallan vaikuttavan tietyn edellytyksin alaikäiseen katsojaan. Mediaväkivalta voi myös aiheuttaa ahdistusta, pelkoa, levottomuutta ja painajaisia. Käyttäytymismuutosten selittäjinä tutkimukset korostavat kuitenkin sosiaalisten ja psykologisten tekijöiden ensisijaisuutta.

Eri kehitysvaiheessa olevat lapset kokevat väkivaltakuvaukset eri tavoin. Arvioitaessa lasten kehityksen kannalta ohjelman väkivaltaisuutta ratkaisevia kysymyksiä ovat: kuinka väkivalta jäsentyy katsojan maailmaan, toimiiko väkivalta ongelmien ratkaisijana vai niiden aiheuttajana, ihannoidaanko vai arvostellaanko väkivallan käyttöä, onko väkivalta perusteltu osa tarinaa ja onko väkivallalla tarinassa vastavoimaa?

Myös elokuvien eri lajityypit vaikuttavat väkivaltakuvausten arviointiin. Niillä on kullakin omat kerrontatapansa, jotka pyritään ottamaan huomioon ikäraja-arviota tehtäessä. Fiktiivinen väkivalta on yleensä realistisinta toimintaelokuvissa. Dokumentaarista (aitoa) väkivaltaa esiintyy esimerkiksi sotadokumenteissa ja luontodokumenteissa. Aidon väkivallan esittäminen viihteenä esimerkiksi tosi-tv-sarjoissa saattaa lähettää rikoslain kieltämää raakaa väkivaltakuvausta. Huumorin yhdistäminen väkivalltaan on tutkimuskirjallisuudessa esitettyjen arvioiden mukaan asennevaikutukseltaan erityisen haitallista. Sama koskee seksiin liittyvää väkivaltaa. Lajityyppien sekoittuminen vaikeuttaa arviointia.

Väkivalta osana kulttuuria

Väkivalta on aina ollut osa ihmisen elämää ja kulttuuria. Väkivalta pelottaa ja se kiehtoo. Vanhat uskonnolliset myytit, kansansadut ja kertomukset ovat sisällöltään usein hyvin väkivaltaisia. Väkivalta ja sen uhka ovat olleet arkitodellisuutta ja valmius väkivaltaiseen toimintaan on usein ollut myös elinehto. Monet väkivallan kulttuuriset ilmenemismuodot ovat opittuja taitoja, esim. aseiden ja kidutusvälineiden käyttö, väkivaltaiset rituaalit tai muut kulttuurin esille tuomat aktiviteetit, joiden tarkoitus on väkivaltaiseen toimintaan osanotto joko aktiivisena toimijana tai toimintaa havainnoivana yleisönä. Tällöin voi puhua kulttuurisesta väkivallasta. Rakenteellisella väkivallalla viitataan sosiaalisissa suhteissa tai rakenteissa olevaa jonkin yksilön tai ryhmän oikeutta alistaa tai riistää muita. Heikommassa asemassa olevien, kuten lasten, kaltoin kohtelu ilman fyysisen väkivallan mukanaoloa on esimerkki henkisestä väkivallasta. Voidaan myös puhua emotionaalista väkivallasta, jos esimerkiksi joltakin estetään mahdollisuus tavata perheenjäseniä tai jos esimerkiksi lasta arvostellaan jatkuvasti tai psykologisesta väki-

vallasta, jos jotain uhataan esimerkiksi itsemurhalla tai nöyryytetään jatkuvasti. Seksuaalinen väkivalta kattaa laajan kirjon väkivallaksi luokiteltua toimintaa kuten toisen koskettelun vastoin kosketeltavan tahtoa tai pedofilian. Väkivaltaa voidaan kategorisoida eri lajeihin ja väkivallan esiintymiseen voi liittyä tietyt persoonallisuuden piirteet, sairaudet ja päihteet, mutta valmius väkivaltaan on kuitenkin synnynäistä.

Väkivalta liittyy usein aggressioon, mutta aggressio ei aina ilmene väkivaltaisena käyttäytymisenä. Aggressio on ihmisen synnynäinen, lajityyppillinen piirre, joka on lajin säilymisen kannalta ollut välttämätön jo pelkästään ravinnon hankinnassa ja puolustauduttaessa petoja vastaan.

Vaikka nykypäivän yhteiskuntaelämä ei salli aggression väkivaltaisista ilmenemismuotoja, on väkivallalla edelleen huomattava osa kulttuurissamme. Tämä näkyy varsinkin kuvaohjelmissa, jotka tuovat väkivallan kokemuspöydäsiempe tiedonvälityksen ja viihteen muodoissa. Nykyään kokemukset väkivallasta ovat kulttuurissamme runsaampia ja vaihtelevampia kuin aikaisemmin, mutta ne ovat pääosin epäsuoria, median kautta saatuja tajunnan sisältöjä. Väkivaltaisen mediasisällön vaikutukset ovat kiinnostaneet varsinkin lasten parissa työskenteleviä eri alojen ihmisiä. Elokuvien tultua suuren yleisön ulottuville 1800-luvun lopulta alkaen heräsi myös varsin pian huoli elokuvan haitallisuudesta. Uusien medioiden myötä huoli haitallisuudesta on aktualisoitunut yhä uudelleen. Tämä huoli on vaikuttanut lainsäädäntöön ja sittemmin myös tutkimuksiin mediaväkivallasta.

Väkivaltatutkimus

Uuden kuvaohjelmanlain perusteena väkivaltasisällöksi määritellään sisältö, jossa tuotetaan vahinkoa tahallisesti itselle, muille tai ympäristön kohteille. Huoli median väkivaltasisällöstä saa usein erityistä huomiota yhteiskuntaa järkyttävien, varsinkin nuorisoon liittyvien väkivaltaisien tapahtumien yhteydessä. Ne saavat aikaan yhteiskunnallista keskustelua myös mediaväkivallasta ja sen vaikutuksesta kyseisiin tapahtumiin. Mediaväkivallan vaikutusta katsojiin ja kulttuuriin on tutkittu jo vuosikymmeniä ja erilaisia teorioita vaikutusmalleineen on julkaistu.

Kultivaatioteoria, turtumismalli, sosiaalisen oppimisen teoria, ja katharsis-teoria ovat esimerkkinä teorioista, jotka painottavat eri aspekteja mediaväkivallan vaikutuksesta katsojaan.

Kultivaatioteorian mukaan mediaväkivallan vaikutukset eivät ole välittömiä seurauksia vaan tapahtuvat alitajuisesti, pitkän ajan kuluessa yksilölle ja kulttuurille. Vaikutuksissa on kyse perustavaa laatua olevista arvoista ja piiloitetuista viesteistä. Sen mukaan viihteellinen väkivalta ohjaa ihmiset näkemään väkivallan oikeana ratkaisuna ongelmiin. Mallin mukaan ihminen turtuu myös pikku hiljaa väkivallalle, koska väkivallan

seurauksia ei riittävästi korosteta. Hän ei lopulta ymmärrä enää väkivallan vaikutuksia ja tunne empatiaa nähdessään väkivaltaa.

Turtumismallin (desensitization) lähtökohtana on, että runsaan mediasisällön, kuten mediaväkivallan, katselu turruttaa katsojan tunteet kyseistä toimintaa kohtaan ja vähentää empatiakykyä ja jopa alentaa katsojan kynnystä väkivaltaan.

Sosiaalisen oppimisen malli korostaa mallioppimista, mediaväkivallan negatiivisia käyttäytymis- ja toimintamalleja.

Katharsis-teorian mukaan mediaväkivalta toimii puhdistavalla tavalla. Katsoja voi purkaa omia sisäisiä aggressioitaan katsoessaan väkivaltaista mediasisältöä tarvitsematta itse olla väkivaltainen. Katharsis-teorian kaltainen lähestymistapa painottaa katsojaa median aktiivisena käyttäjänä ja mediaväkivallan katselu voidaan nähdä jonain hyvänä ja kehittävänä; se voidaan nähdä katsojan toimintakykyä ja voiman tunnetta lisäävänä.

Väkivallan vaikutuksesta lapseen

Kuten teorit, myös tutkimukset mediaväkivallan vaikutuksista poikkeavat usein lähtökohdiltaan ja tuloksiltaan toisistaan, mutta ne osoittavat kuitenkin mediaväkivallan vaikuttavan alaikäisiin katsojiin tietyin edellytyksin. Tiedetään, että lapset ja nuoret käyttävät runsaasti aikaa väkivaltaisen mediasisällön parissa, myös aikuisille suunnatun. On kuitenkin vaikea antaa kiistattoman yksiselitteisiä ja yleispäteviä vastauksia siihen kuinka juuri tietynlaiselle mediaväkivallalle altistuminen vaikuttaa katsojiin. Yksilölliset, sosiaaliset, ympäristölliset, kulttuurilliset ja tilannetekijät vaikuttavat aina katsojaan. Väkivallan vaikutustutkimusten hankaluutena on myös se, että olisi eettisesti edesvastuutonta ja tuomittavaa altistaa edes tutkimustarkoituksessa eri ikäryhmien lapsia eriasteiselle mediaväkivallalle. Tieteellisen tutkimuksen perusteella kuvaohjelmien haittavaikutukset voidaan jakaa tunnevaikutuksiin ja mallivaikutuksiin. Psyhykeä liian kuormittavat tunteet voivat aiheuttaa stressireaktioita. Mallivaikutukset syntyvät hyväksyvien ajatusmallien välityksellä. Haittavaikutukset voivat ilmetä mm. pelkoina, painajaisina, levottomuutena, keskittymisvaikeuksina, aggressiivisuutena ja empatian puutteena.

Lain säätämät ikäraajat perustuvat olemassa olevan tutkimustiedon pohjalta tehtyyn arvioon siitä millainen sisältö kuvaohjelmissa on omiaan vaikuttamaan haitallisesti tietyn ikäisten lasten psyykkiseen kehitykseen. ”On omiaan” viittaa siihen, että kyseessä on arvio haitallisuudesta. Uusien tutkimustulosten myötä arviot haitallisuudesta saattavat muuttua ja siten myös arvioiden pohjalta määräytyvät ikäraajat.

Kuvaohjelmalaissa (3. luku 15§) todetaan, että kuvaohjelmia luokiteltaessa on otettava huomioon millaisessa yhteydessä ja miten tapahtumat ohjelmassa kuvataan. Kuvaohjelman kokonaisuus vaikuttaa, mutta tämä kokonaisuus ei tarkoita pelkkää tarinaa. Ko-

konaisuuteen kuuluvat myös teeman käsittely ja yleistunnelman ahdistavuus tai keveys. Myös lajityyppi eli genre on ikärajaharkintaan vaikuttava tekijä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että esimerkiksi toimintaelokuva olisi aina haitallisempi kuin seikkailuelokuva tai seikkailuelokuva haitallisempi komediaa. Lajityypit myös risteytyvät keskenään, jolloin esimerkiksi komediaan saattaa sisältyä toimintaelokuvan ja trillerin aineksia. Puhtaita genre- elokuvia näkee yhä harvemmin.

Väkivalta voidaan esittää kuvaohjelmassa enemmän tai vähemmän viitteellisenä, yksityiskohtaisena, erilaisia tehosteita käyttäen korostettuna, yllättävänä, kestoaltaan vaihtelevana, koomisena, realistisena, mielikuvituksellisena, tarinan kannalta välttämättömänä osana tai irrallisen tuntuiseena ja perustelemattomana. Väkivallan välineinä kuvaohjelmissa voi olla kaikki todellinen ihmisruumiin osista ydinpommiin ja lisäksi kaikki kuviteltavissa oleva. Väkivallan esittämistapa sekä sen kesto ja määrä vaikuttavat kuvaohjelman saamaan haitallisuusarvioon ja ikärajaan.